

Sürdürülebilir Koruma İçin Değişimi Anlamak Ve Yönetmek: Karmaşık Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı Olarak Gölyazı (Apolyont) / Bursa Örneği

Gökhan OKUMUŞ, A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ

Kültürel Mirası Koruma Programı, Mimarlık Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
okumusg@metu.edu.tr

Özet: Kültürel peyzajlar, toplumların ve yerleşimlerin zaman ve mekân içindeki gelişimlerine ve değişimlerine tanıklık eden, fiziksel ve doğal bileşenlerin karmaşık ilişkileri tarafından biçimlendirilmiş, kültürel ve toplumsal değerler kazanmış alanlardır (Madran ve Özgönül, 2005). Bu alanlardan tarihsel süreçte sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel ilişkilere dair bilgi edinilebildiği gibi yine tarihsel bağlamda mekânsal, çevresel ve biçimsel değişimler hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Özellikle hızlı kentleşme, üst ölçekli ulaşım ve sanayi yatırımları, turizm odaklı ekonomik baskılar, artan kültürel ve çevresel tehditler sebebiyle kentsel büyüme alanları içinde kalan, kültürel peyzajlar hızlı ve büyük ölçekte değişim süreci içindedir. Metropol kent merkezleri küreselleşme sürecinde ekonomik ve politik bağlamda edindikleri konum sebebiyle özellikle sanayi alanlarını yakın çevresindeki kentlere ve kent çeperlerine uzaklaştırmakta, kentler çeper bölgelerine doğru hızla büyümektedir. Bu çalışmada İstanbul'un çeper bölgesindeki kentlerden olan Bursa kentinin çevresel, mekansal, ekonomik bağlamlarda kentsel büyüme baskısının derinden hissedildiği bir kent ve kültürel peyzaj alanı olarak Gölyazı'nın kentsel biçimlenmesi ve mekânsal ilişkilerinde tarihsel süreçteki fiziksel, çevresel değişim süreci, ölçekler ve zamanlar arası değerlendirilecektir. Bu çalışmanın ana hedefi, söz edilen farklı dinamikler doğrultusunda değişen kentin morfolojik yapısı üzerinden bir tartışma ve düşünme ortamı geliştirmektir. Kentin tarihsel dönemler boyunca oluşumu, doğal çevre ve peyzajla birlikte nasıl var olduğu ve biçimlendiği sunulacak, bu bileşenlerin ve dinamiklerin etkileşimlerinden doğan değer, sorun ve potansiyellerin farklı süreçlerdeki değişimi tartışılacaktır.

Gölyazı, birçok doğal, kültürel, sosyal, tarihsel bileşeni barındırmakta, Bursa kentinin hızla büyümekte olduğu batı aksı yayılma alanları arasında yer almaktadır. Uluabat Gölü ile bütünleşmiş yaşamı, kıyı kültürü, doğal çevresi ve bunun yansıması olarak dönemler boyunca sürekli yerleşimin devam ettiği kentin geçmiş olduğu süreçlerin fiziksel, sosyal ve yapısal değişimleri kentsel formda izlenebilmektedir. Gölyazı'nın ruhunu oluşturan bu bileşenler, ilişkiler ve etkileşimler kültürel habitat bütünlüğünde belirli bir denge içinde yakın geçmişe kadar varlığını sürdürebilmişken, son dönemde oluşan ve değişen dinamikler, üst ölçekli ve parçalı kararlar sonucunda bu dengeyi kaybetme riski ile karşı karşıyadır. Doğal ve kültürel anlamda değerler ve potansiyeller taşıyan alan, yapılan planlamalarda sanayinin yeni yayılma alanı, Bursa ve İstanbul kentlerinin rekreasyon alanı olarak tariflenmektedir.

Bu çalışmada ele alınan sürdürülebilir ve bütüncül koruma yaklaşımı bölge, yerleşim ve kent ölçeklerinde kent formuna ait bileşenleri, ilişkileri ve çok boyutlu, çok ölçekli ve çok katmanlı hale gelen değişim sürecini anlayarak, bu süreçleri doğru yönetmek olarak tariflenmektedir. Kentin hem tarihsel

bağlamdaki morfolojik dönüşümü ve katmanlı yapısı hem de Bursa'nın kentsel ve mekânsal olarak büyümesinden doğan baskıları ile oluşan değişim süreci, farklı ölçekler ve boyutlarıyla ele alınmalı, karmaşık kentsel çevre ve doğanın farkında olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Peyzaj, Kentsel Karmaşıklık, Çok Katmanlı Kent, Sürdürülebilir Bütüncül Koruma, Gölyazı/ Apolyont (Bursa)

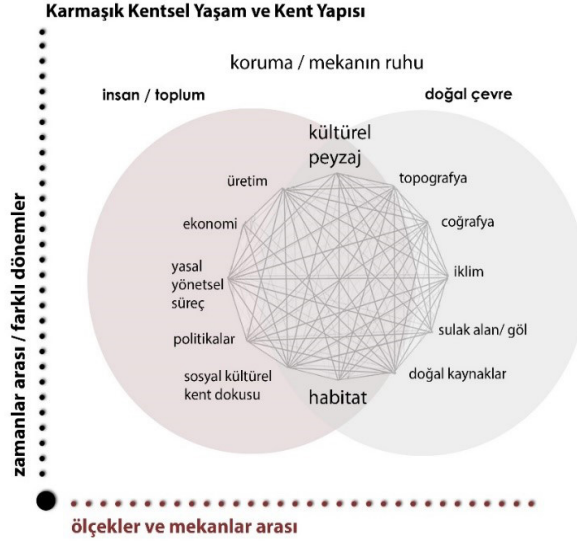
Giriş: Kavramsal Çerçeve

Yapılı çevre ve mekân, insan ve doğanın karşılıklı ilişkisinden ve etkileşiminden oluşmaktadır. Doğal çevre ile toplumların ilişkileri, mekânsal kullanımları ve üst ölçekte de kentleri biçimlendirmektedir. Mekânsal kullanımlarla ve ilişkilerle kentsel mekândaki değişim, farklı dinamiklerin etkisiyle ve fiziksel çevreye yansımalarıyla oluşmaktadır. Bir bütün olarak kentsel formların ve kentlerin tarihsel süreç içerisindeki büyümelerini, değişimlerini ölçekler arası incelemek, mekânsal bağlamdaki etkileşimleri anlamamızı, kentsel mekâna bütüncül olarak yaklaşmamızı sağlamaktadır. Özellikle metropol kentlerde son yirmi otuz yıllık küreselleşme sürecinde sanayi alanları yakın çevredeki kentlere, kent çeperlerine uzaklaştırılmakta, dolayısıyla kentler çeper bölgelerine doğru hızla büyümektedir. Kentlerin çeper bölgeleri, kenti çeşitli açılardan (planlama kararları, yapılaşma alanları, sanayi gelişimi, doğal ve rekreatif alanların gelişimi) yönlendiren ve kentsel büyüme baskısı altında olan alanlar haline gelmektedir (Whitehand & Morton, 2003; 2006). Kentsel yaşam alanı (*urban habitat*) olarak ele alınan kültürel peyzajlar birçok doğal, kültürel, sosyal, tarihsel, kırsal bileşeni barındıran, toplumların ve yerleşimlerin zaman ve mekân içindeki gelişimlerine ve değişimlerine tanıklık eden, fiziksel ve doğal bileşenlerin karmaşık ilişkileri tarafından biçimlendirilmiş, kültürel ve toplumsal değerler kazanmış alanlardır (Madran & Özgönül, 2005). Bu alanlardan tarihsel süreçteki toplumsal, kültürel, ekonomik, politik, dini yaşama yönelik bilgi edinilebildiği gibi mekânsal ve çevresel biçimlenmeler ve değişimler hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Kentin yayılma alanları arasındaki çeper bölgeler içinde kalan bu değerli alanlar, hızlı kentleşme, üst ölçekli ulaşım ve sanayi yatırımları, turizm odaklı ekonomik baskılar, kültürel ve çevresel tehditlerle karşı karşıyadır.

Kültürel peyzajlarla ilgili birçok tanımlama olmakla birlikte¹, insanın doğa üzerindeki değiştirici etkisi sonucu oluşması ve 'doğa' ile 'kültür' olmak üzere iki bileşeni ve karmaşık ilişkilerini barındırması ortak vurgudur. Kültürel peyzajların doğal çevre ile iç içe olan fiziksel ve mekansal yapısı, yerleşimlerin kuruluşundan başlayarak günümüze kadarki süreçte oluşan kültürel katmanlarının yatayda, düşeyde ve çok boyutlu sıralanması ve arasındaki değişimler sonucunda oluşmuştur. Farklı dönemlere ait katmanlar ve bu katmanlara ilişkin bileşenler birbirleriyle ilişki kurarak bir bütünü, bu bütünün yapısı, kimliği ve ruhu da kentsel formu oluşturmaktadır. Tüm bu sebeplerle kentsel formlar birçok bileşeni, ilişki ve katmanlar ağını barındıran karmaşık sistemlerdir. Farklı dinamiklerin ve etkenlerin birbirileri ile ilişkileri sonucu oluşmakta, bu dinamiklerin ve parçaların her birinden farklı bir bütünü, değeri ve çeşitliliği oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu bağlamlarda ele alınacak olan “sürdürülebilir koruma ve büyüme” yaklaşımı, değerleri koruyarak farklı ölçeklerdeki sürekliliği sağlamak ve değişim sürecini anlayarak bu süreci doğru yönetmek olarak tariflenmektedir. Yapılı çevre ile birlikte doğal çevrenin ve canlıların bir bütün olarak korunmasını öngören bu yaklaşım, sosyal boyutuyla mekândaki yaşayanların, çalışanların ve aynı zamanda da bu mekânı kullananların ihtiyaç

ve beklentileri doğrultusunda korunarak yaşatılmasını hedeflemektedir (UNDP Türkiye, Yeni Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, 2018).

Şekil 1. Çok boyutlu- çok katmanlı kültürel peyzaj bağlamında önemli anahtar kavramlar ve karmaşık ilişkiler bütünü (Okumuş, 2017).

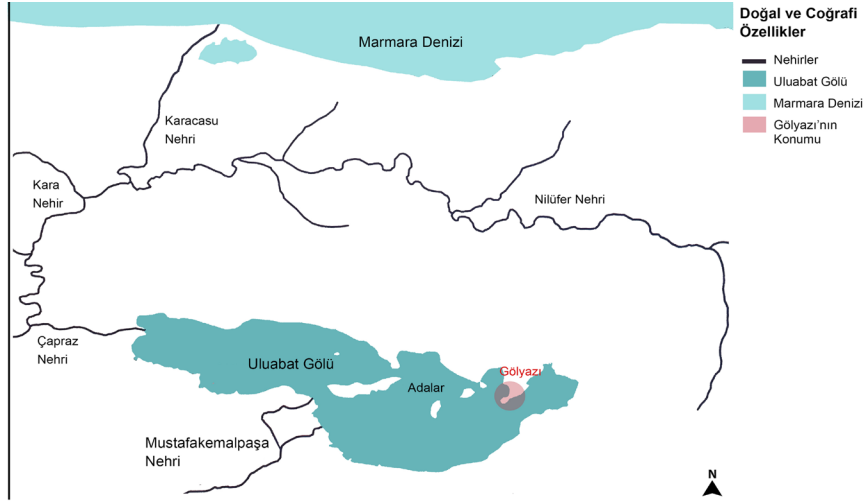
20.yy'ın son çeyreğinde, “sürdürülebilir bütüncül korumanın” gerekliliği konusunda UNESCO ve ICOMOS gibi organizasyonların liderliğiyle kültürel peyzaj değerlerinin korunması gündeme gelmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar sonunda çeşitli tavsiye kararları sunulmuş olup², son olarak ise 2015 Sonrası Kalkınma Gündemi'nin temelini oluşturan 17 hedef arasındaki 11 no'lu, “şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması” hakkındaki “Kentsel Hedef” ile özellikle turizm politikaları ve ekonomik gerekçelerle biçimlendirilen süreçlerin, doğal ve tarihi koruma alanları üzerinde mekânsal ve işlevsel olarak dönüşümlere neden olacağı vurgulanmakta, bu değişim sürecinde de ‘sürdürülebilir koruma’ üzerine odaklanılmaktadır. Karmaşık ilişkiler ağı olan kültürel peyzajlara dair sürdürülebilir ve bütüncül bir koruma yaklaşımı bağlamında önerilerde bulunmak için tüm bu bileşenlerle ve ilişkilerle yatay ve düşeyde çok katmanlı, çevresel ve kentsel ilişkilerle çok boyutlu hale gelen kentsel formu bölge, yerleşim, kent ve kentsel mekân gibi farklı ölçeklerde anlamak, bu ölçekler arası fiziksel, çevresel, kültürel, ekonomik, sosyal değişim sürecini doğru yönetmek gerekmektedir. Kentsel forma ilişkin gelişme plan ve kararları ile doğal ve tarihi çevrelerin koruma kararları eş zamanlı ve bütünlük olarak ele alınmalı, bu yaklaşım üst ölçekte politikaları ve stratejileri de üreten bir araç olarak görülmelidir.

Tarihsel Süreçte Değişen Kentsel Doku ve Mekânsal Niteliklerin Farklı Ölçeklerde Değerlendirilmesi: Karmaşık Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı Olarak Gölyazı (Apolyont)

Marmara Denizi'nin güneyinde, Bursa'nın 35 km batısında Nilüfer ilçesinde bulunan Gölyazı, Uluabat Gölü'nün doğusundaki 9 adadan biridir (Yalman, 1987). Uluabat Gölü'nün çevresindeki iki ilçe ve 17 köy içindeki en eski yerleşimlerden biri olan kent, özellikle gölle bütünleşmiş kıyı kültürü ve bunun yansıması olarak tarihsel süreçte birçok yerleşimin

izini barındıran doğayla bütünleşmiş özel bir dokuya sahiptir. Uluabat Gölü ve Gölyazı önemli bir kuş konaklama alanı olmasının yanı sıra, farklı ekolojik işlevleri barındıran bir sulak alan olması, zengin flora ve faunası ve biyolojik çeşitliliği sebebiyle 1998 yılında “Ramsar Sözleşmesi” ile koruma altında ve “Yaşayan Göller” ağına dahildir (Salihoğlu, Karaer, 2005). Ayrıca, Uluabat Gölü antik dönemden günümüze bölgedeki yerleşimler için çeşitli su ağları ve ticari bağlantılar dolayısıyla yaşamı ve kenti biçimlendiren odak noktası durumunda bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Bölgesel ölçekte, yaşayan göl ve sulak alan olarak Uluabat Gölü doğal, coğrafi özellikleri ve su bağlantıları.

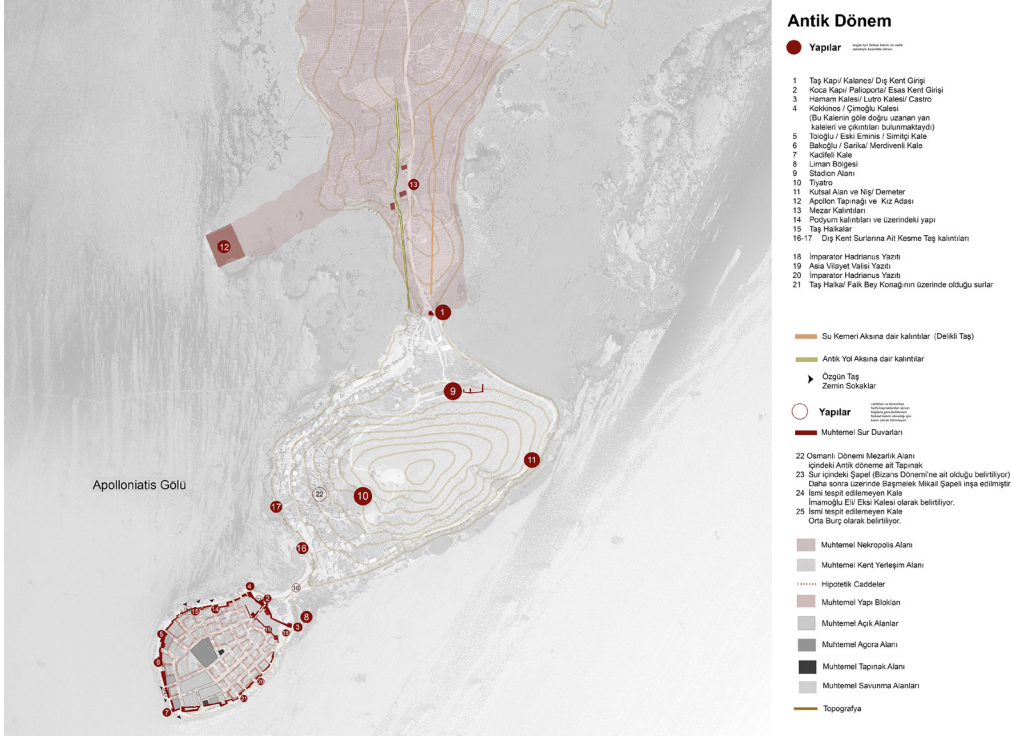
Şekil 3. Uluabat Gölü ve Gölyazı (Okumuş, 2017)

Kültürel peyzaj alanı olarak ele alınan Gölyazı, Uluabat Gölü'nün doğal döngüsüne göre şekillenmiştir. (Şekil 3). Birçok doğal, kültürel, sosyal, tarihsel bileşen ve tüm bu bileşenlerin ilişkileri ile fiziksel, sosyal ve yapısal değişimleri kentin biçimlenmesinde rol oynamıştır. Yerleşim, antik dönem kenti, bu doku üzerine kurulmuş Rum kenti ve Cumhuriyet sonrası değişen kent yapısı ile ilgili birçok veri barındırmaktadır. Alan barındırdığı bu çeşitli değerler dolayısıyla kentsel arkeolojik, 1. 2. ve 3. derece arkeolojik sit ve doğal sit gibi farklı koruma statülerindeki alanlardan oluşmaktadır (Şekil 4).

Şekil 8. Yerleşim ölçeğinde antik dönem kentine ilişkin çeşitli mekanlar ve kentin biçimlenmesi.

Şekil 9. Antik dönemdeki kenti tiyatro alanından kentin görünüşü,
yerleşimin iç kente giriş kapısı (Koca Kapı) (Okumuş, 2017).

Kent kaburga biçiminde topografyaya uyumlu ve gridal düzende adada konumlanmaktadır. Bu gridal/ ızgara planın eğimli olarak kentin orta aksında birleşmesi ve topografyaya uyumlu olarak tüm adaya dağılması kent formunu oluşturmaktadır. Kentin topografyaya ilişkili ızgara dokusu, adanın zirvesinden göle doğru doğu batı yönünde simetrik olarak tasarlandığını düşündürmektedir (Şekil 10). Göle açılan sokak yönelimi ve kent formunun bölgenin iklim, rüzgâr ve güneşlenme gibi etkenlere göre düzenlendiği söylenebilir. Sokaklar ana aksa farklı açılarda topografyaya uyumlu biçimde birleşmektedir (Göksu, Çilingir, Ünverdi, 1998). Bugün kentin genelinde ızgara plan okunabilirken, adanın güneybatısında planın korunmadığı ve sonraki dönem yerleşmelerinin ızgara plan izlerini yok ettiği görülmektedir. Adanın güneybatısında, dokunun seyrek olması, surlar üzerindeki üç ana burcun bu bölgede ve yakın konumlanması nedenleriyle bu bölgenin antik dönemde savunma amaçlı olarak boş bırakıldığı ve yerleşim olmadığı tahmin edilmektedir. Kentin

ızgara planlı mevcut ada formları, dikdörtgen ve kare dizilişleri bir ritim ile oluşmaktadır. Mevcut yapı dizilişleri ada formları ile değişmekle birlikte, kent formu bütününde tekrar eden bir ritim içermektedir (Göksu, Çilingir, Ünverdi, 1998). Yapı dizilişleri ve parsel düzenine ilişkin izler, zaman içinde çeşitli sebeplerle deforme olsa da bugünkü durumda kentin formu dönemlere ilişkin kalıntılarla birlikte okunabilmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Kent ölçeğinde antik döneme ilişkin biçimlenme ve ilişkiler.

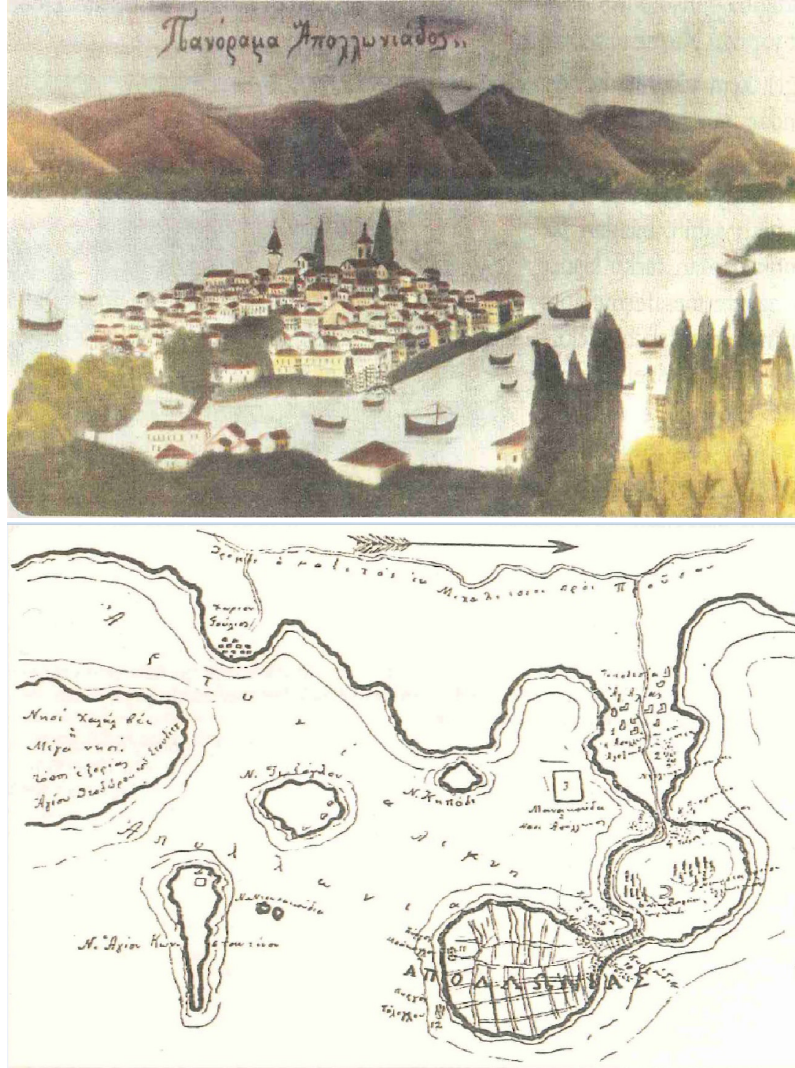
Osmanlı Dönemi

Kentin Osmanlı Dönemi'nde ekonomisi balıkçılık, ipekböcekçiliği ve zeytinciliğe bağlıydı. Büyük yelkenlilere yüklenen ürünler, Apolyont Gölü, Karacasu aracılığıyla İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Liman kenti ve ticaret ilişkileri bağlamında bölgedeki önemli bir merkez olan kentte ve çevresindeki adalarda ayrıca önemli dini tarihlerde ayinler ve şenlikler gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda Apolyont'da mekân ve kent söz edilen ekonomik ve sosyal sebeplerle belirli bir ritimle oluşmakta ve değişmekteydi. Ayrıca tüm bileşen ve ilişkilerini göle göre biçimlendiren kent göldeki su seviyesinin yükselip alçalmasıyla ada/yarımada olarak her dönem değişmekte, doğaya göre şekillenen özel bir kentsel forma sahiptir (Şekil 11).

Şekil 11. Doğaya göre şekillenen çok katmanlı özel kentsel forma ilişkin fotoğraflar (Okumuş, 2017).

Kentsel formu oluşturan ekonomik ilişkilerin yanı sıra bu dönem için önemli olan bir diğer konu da kentteki toplumsal durum ve bunun kentteki mekânsal etkileridir. Bu dönemde kentin nüfusunun yaklaşık %80-90'ı Rum, geri kalanı Müslümandır (Kaplanoğlu, 1999). Her iki etnik grup üretim ilişkilerinde kurdukları ilişkilerini sosyal yaşamda da sürdürmekte, Rum ve Türk Pazarları ayrı ayrı kurulmakla birlikte her iki grup da birbirlerinden alışveriş yapabilmekteydi. Kentin ekonomik yaşamından sosyal yaşamına kadar her konunun referansı olan gölde yürütülen balıkçılık faaliyetlerinde ise her iki grup da eşit biçimde rol almaktaydı. Bu doğal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dinamikler bağlamında Apollonia'nın coğrafyasını ve kentin o dönemki morfolojisini tarif etmek gerekmektedir. Kent Apollonia/Artynia Gölü'nün kuzey-doğusunda üç kısımdan oluşan bir çıkıntının ucunda bulunmaktadır. Bu üç tepe ve çıkıntı “üç yarımada” olarak biçimlenmektedir (Şekil 12).

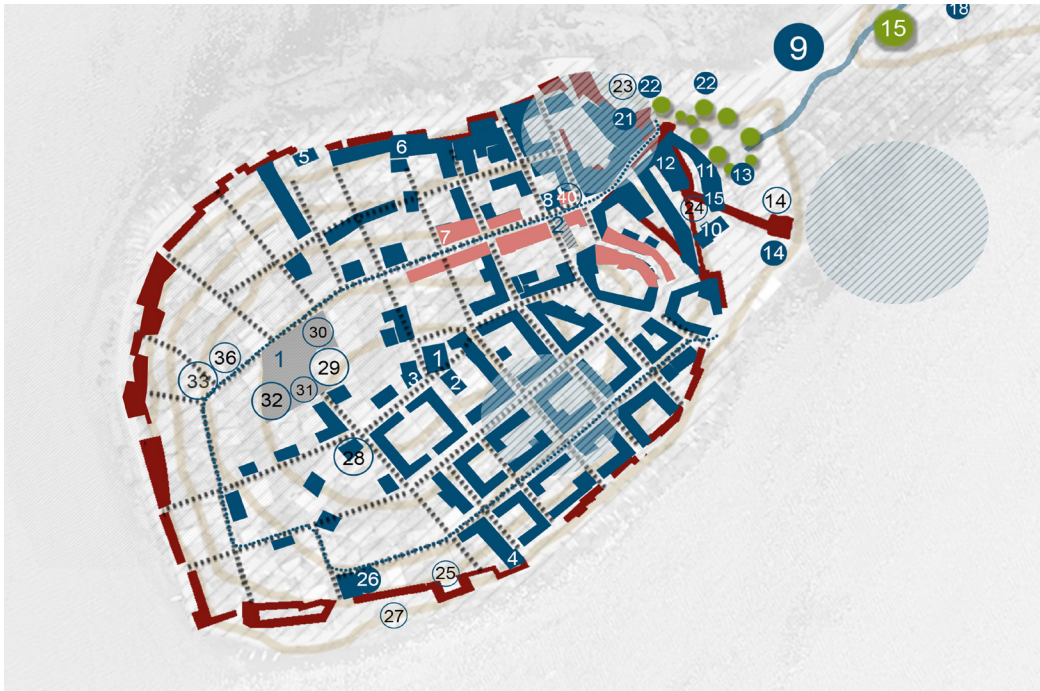
Şekil 12. Apyont kentinin Osmanlı dönemine ait morfolojisini tarif eden krokiler ve çalışmalar
Üst: Apyont Panoramasi Tsolakis, (Yalçın,2017)
Alt: Apyont kenti 3 yarımada biçimlenmesi Deligiannis, (Yalçın,2017)

Hem kente gelen seyyahlara hem de sonraki dönemlerdeki mekânsal anlatımlara bakıldığında “kaleden” yani “adadan”, “köprünün ötesinde” olan “dış yerleşimden” ve bunların dışında bulunan çeşitli mekanlar üç yarımada bağlamında anlatılmaktadır. Üçüncü yarımada kentin Antik Dönem, Osmanlı Dönemi ve modern dönemler ile birlikte kent dokusu ve tüm katmanlara ait kalıntıları; ikinci yarımada “Aziz Georgios” veya “Zambak Tepe” olarak bilinen alan yine antik döneme ilişkin sur yapılarını, tiyatro stadion, kutsal niş gibi alanları ve kentin sadece en son döneminin yeni mahallelerini, kentin gelişim bölgesini barındırmaktadır (Şekil 13). Birinci yarımada ise, kentin en dışındaki çeper olarak “Aziz Helias” (nekropolis) ve antik yol kalıntılarının yer aldığı bölgedir. Kent yerleşimi üçüncü yarımada üzerinde bulunmaktadır ve adanın etrafı surlarla çevrilidir. Surların en eski ve sağlam kısmı, esas giriş kapısının (Koca Kapı) içinde olduğu, gelen düşmanın karşılandığı iki yarımada arasındaki köprünün yanındaki alandır. Kent içinde Türklerin ve Rumların ayrı ayrı konumlandığına ilişkin mekânsal bilgi bulunmamakta,

mekânsal değişim bağlamındaki kırılma noktası 1900 yılındaki yangındır. Bu büyük yangın 400 konut ve dükkânın yanmasına, yerleşimdeki sokakların genişletilmesi, parsellerin büyümesine, kentin ve mekânın algısının, düzeninin büyük ölçüde değişimine ve kentin ikinci yarımadaya yayılmasına ayrıca antik dönem katmanı üzerinde konumlanan Osmanlı dokusunda bazı bölümlerde boşalmalar ve kayıplara neden olmuştur. Bu tarihten sonra kentin biçimlenmesinde yeni bir planlama süreci yaşanmıştır. “Yeni mahalle” ve “ikinci yarımada” olarak tarif edilen bölgede 150 Rum ve Türk evi inşa edilmiştir (Şekil 15). 1900 yılından önce bu alanda, Türk ve Rum mezarlıkları, Rum mezarlığı içinde Aziz Georgios’un ikonasının yer aldığı bir şapel ve iki un değirmeni bulunmaktaydı. İkinci yarımadanın 1900 yılına kadar yerleşim dışı alan olduğu fikrine karşı, Apolyont’u 1904-1906 yılları arasında ziyaret eden F. W. Hasluck, “anlatılara göre Aziz Georgios Tepesi’nin savaşlar önce tamamen evlerle dolu” olduğunu aktarmaktadır (Hasluck, 1910). Ancak bu alandaki yapıların yapım tarihlerinin 1900 sonrası olması, kilisenin 1900 sonrası yeni yerleşimin kilisesi olarak kurulması, göl kenarındaki evlerin, gerek ölçek olarak büyüklüğü gerekse plan ve cephe özelliklerine bakıldığında adadaki evlerden farklı, geç Osmanlı dönemi yapıları olması kentin bu bölümünün 1900 yangını sonrası kurulduğunu düşündürmektedir.

Şekil 14. Kent ölçeğinde Osmanlı Dönemi'ne ilişkin form ve mekânsal ilişkiler (antik dönem kent formu ve kalıntıları üzerinde biçimlenen dokunun sürekliliği, değişimi ve mekânsal kullanım ilişkileri görülebilmektedir).

Şekil 15. 1900 Yangını sonrası kentte yerleşimin büyüdüğü, kentin daha sonraki döneminin yeni mahallelerini, kentin gelişim bölgesini barındıran alan, Zambaktepe ve 2. Yarımada (Okumuş, 2017).

Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemi

Gölyazı 1923 yılında gerçekleşen mücadele ile toplumsal karakterini ve çeşitliliğini yitirmiş olsa da ulaşım aksarından uzakta ve içerde konumlanması sebebiyle bu süreçte, savaş sırasında ve sonrasında büyük zarar görmekten kurtulmuştur. Bu süreçte kentin yaşamı, mekânın biçimi, düzeni ve algısındaki değişim kademeli gerçekleşmiştir. Kentin toplumsal yapısı ve mekanındaki değişime rağmen ekonomik ve biçimsel olarak sürekliliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Apolyont’tan gidenler ya da gelenler yerleştikleri yerleri yine aynı ekonomik sebeplere ve hayat biçimine göre tercih etmişlerdir. Mücadele sonrası temel geçim kaynağı olarak balıkçılık büyük ölçüde sürdürülürken, ipekböcekçiliği toplumsal değişimden olumsuz etkilenmiştir. Konutlarda, ipekböcekçiliği nedeniyle gereksinim duyulan geniş mekanlar, günlük ihtiyaçlara ayrılmış, daha sonra ekonomik sebeplerle birlikte bu mekanlar değişmiş ve yıkılmıştır. Bu süreç kentin yatayda değil üçüncü boyutta biçimlenmesini etkilemiştir. Kentin formunu ve düzenini etkileyen olaylardan biri de 1925 yılında yerleşimin güneybatı bölümünde ortaya çıkan yangındır. Bu yangınla, Aziz Georgios Kilisesi’nin batı ve güney bölümündeki yoğun kentsel doku yıkılmıştır (Şekil 16-17).

Şekil 17. Cumhuriyet Dönemi ve sonrası kentin biçimsel değişim süreci ve mekânsal ilişkiler.

1960 Sonrası ve Bugün

Kentin 1960'lar sonrası biçimsel ve mekânsal dönüşümünde ekonomik hayata dair dönüşüm temel etkidir. Gölyazı halkının geçim kaynağını oluşturan balıkçılığın, kooperatif düzeninde örgütlü sürdürülmesi fikri kentin hem ekonomik hem de mekânsal bağlamda dönüşümünde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Kentin ekonomisi ile ilgili dönüşüm süreci kentteki biçimsel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Mübadeleden önce de olduğu gibi balıkçılığa dair tuzlama ve fiçılama gibi işlemler kentin dolgu meydanı olan “Kastro” kalesi ve tarihi çınarın çevresindeki balıkxanelerde ve kayıkxanelerde gerçekleştirilmekteyken, bu yapılar 1960'lı yılların sonunda yıkılmıştır. Bu yapıların da bulunduğu kıyadaki meydan 1965-1975 ve 1975-1989 tarihleri arasında dolgularla oluşturulmuştur. Dolgu ve meydanların oluşum süreçlerinde mezat yeri, su kuyuları, mescit binası ve kalenin hemen yanında balıkxane ve kayıkxane yapıları yok olmuştur(Şekil 17). Sur duvarlarına kadar uzanan göl sularının kış aylarında ani yükselmesi ve bina içlerine kadar girmesi bu dolguların yapımında sebep olarak gösterilmiştir. 1970'li yılların başlarında yeniden inşa edilen köprü'nün konumu ve eksenini de bu alanı daha da sınırlamıştır. Ayrıca kentin dönüşümündeki önemli inşa faaliyetlerinden olan meydanda ve kaleye bitişik bir şekilde bulunan yeni caminin inşaatı 1979-1982 yılları arasında gerçekleşmiştir(Şekil 17-18). Bu şekilde aşamalı dolgularla kentin içinde geniş bir merkezi alan oluşturulmuş ve sosyal yaşamın odağı, eski cami ve Aziz Georgios Kilisesi' nin bulunduğu adanın zirvesinden, köprü tarafına taşınmıştır(Şekil 15). Yerleşimin köprü'nün karşısındaki yarımada büyüürken, ada içindeki merkez de adanın zirvesindeki eski meydan ve Atatürk Caddesi'nden köprü çevresi ve dolgu alanlara doğru daha hızlı bir şekilde değişmiştir. Ancak, kentin giriş kapısından başlayan ana yol boyunca devam eden bölge, ekonomik merkez olarak dükkanların bulunduğu alan olmaya devam etmektedir (Şekil 17). 1980'ler sonrası özellikle turizm baskısı ve ekonomik gerekçelerle kentteki mekânsal büyüme ve değişim süreci farklı ölçekte ve farklı dinamiklerde daha da yoğun hissedilmektedir.

Yeni meydan düzeni içinde günümüzde yeni, büyük cami ve şadırvanı, belediye binaları, kahvehaneler, restorasyonu tamamlanan ve ticari fonksiyonlarla kullanılan yapılar, balıkçılık kooperatifi bağlantısıyla balık satışlarının yapıldığı mezar alanı, özellikle hafta sonları ve yazın büyük bir kalabalığın olduğu, kıyıya kadar uzanan geniş oturma alanları, gözlemciler gibi yeme içme mekanları, köprünün çevresinde otopark alanları, otobüs ve dolmuş durakları, turizm amaçlı geçici ve taşınabilir yapılar bulunmaktadır (Şekil 18).

Şekil 18. Yeni dolgu meydan ve kent merkezi düzeni içinde günümüzdeki durum (yeni balık mezar yeri, oturma alanları, kıyıdaki turizm mekanları ve otopark alanları) (Okumuş, 2017).

Şekil 19. Kentin giriş noktası olarak tarif edilen Ağlayan Çınar dolgu meydanı (Okumuş, 2017).

Bu dönemde tasarlanan bir diğer yeni meydan ve merkez ise, köprünün karşı tarafında bulunan (“Kanlı Çınar”, 2000’li yıllardan sonra “Ağlayan Çınar” olarak adlandırılan) anıt çınarın çevresi ve eski balıkhanenin önündeki alandır. Kentin yarımada bölümünün girişinde yer alan ve yaklaşık 800 yaşındaki çınar kent Osmanlı Dönemi’nden bugüne ana omurgası ve meydanına bağlanan köprü aksında yer almakta ve kent için mekânsal referanslardan biri konumundadır. Çınar, yerleşimin 1900 yılındaki büyük yangınla birlikte yeni gelişme alanı olan yarımada bölümünün tasarlanması sürecinde de kent girişinin imgesi olarak ana yolların ve sokakların yöneliminde, balıkhanesi ve yeni kayıkhanesi alanının oluşumunda, yeni yapıların konumlanmasında belirleyici bir etken olmuştur. 1990’larda gerçekleştirilen dolgu çalışmaları ile daha büyük bir açık toplanma alanına dönüşerek kent girişi için odak ve referans noktası olan çınar meydanı 2010 sonrası yeniden düzenlenmiş çınarın çevresindeki yapılar yıkılmıştır. Bugün için de kentin giriş noktası olarak tarif edilen alanda kitap satışı ve turist bilgilendirme yapıları, cafe ve oturma mekanları, geçici ıslak hacimler bulunmaktadır (Şekil 19). 1994- 1995 yılları arasında kentte (kale ve ikinci yarımada) gerçekleştirilen yıkım ve imar çalışmalarının neticesi olarak kentin kuzey

bölümündeki ve yarımadanın etrafını saran Cumhuriyet Caddesi açılmış, “Lutro” ve “Kokkinos” kalelerinin göle doğru uzanan bölümleri yıkılmıştır. Kentin etrafında ek bir alan oluşturan yolun açılması ve genişletilmesi sebebiyle kente dair biçimsel ve mekânsal algı değişmiş, kentin geçmiş dönemlerine ilişkin izler yitirilmiştir (Şekil 16).

Değerlendirme ve Tartışma: Sürdürülebilir Koruma için Mekân ve Zamanda Değişim ve Dönüşümü Anlamak ve Yönetmek

Antik dönemde ızgara biçiminde topografya ile uyumlu özel bir kentsel forma sahip Gölyazı'nın günümüzdeki dokusu tarihsel sürekliliğin sonucu olarak Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı, Cumhuriyet ve sonrası dönemlerin biçimsel izleri ve değişimlerinin devamlılığı ve yansımasıdır (Şekil 20). Yerleşme, üzerinde yer alan mevcut izlerin, doku, sokak, yapı, yapı dizilişleri gibi antik dönem kentinin formuna referans vermesi, mevcut dokunun kentsel formuyla özel bir ritim içermesi, Osmanlı dönemine ait yapım sistemlerine ve mekân biçimlenmesine dair bilgiler vermesi gibi değerlere sahiptir. Ayrıca Cumhuriyet dönemi sonrası kentin formunda yaşanan değişim ve dönüşüm, bu dönemin kırılma noktaları, ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal dönüşümüne ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda doğal çevre ve kentsel dokunun oluşumu, fiziksel gelişimi ve dönüşümündeki sokak, parsel ve yapı morfolojisi yanı sıra Gölyazı yerleşimi için fiziksel dokudaki belirleyici etmenlerden bir diğeri de kentin tarihi sürecindeki ekonomik ve toplumsal dönüşümdür. Tüm bu etkenler fiziksel dokunun oluşumu ve gelişiminde rol oynarken ayrıca mekândaki biçimsel değişimin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gölyazı bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan kısıtlı gelişim alanını ve ulaşım zorluklarını bir avantaj olarak kullanarak, kentsel biçimlenmesini ve doğal, kültürel, tarihi ve sosyal ilişkilerini tüm bu tarihsel süreçte koruyabilmiş, “habitat” bütünlüğünde belirli bir denge içinde varlığını sürdürebilmişse de özellikle 1960'lı yıllar sonrası ekonomik fayda odaklı projeler ve turizm baskısı kentin formunu doğrudan etkilemeye başlamıştır. Gölyazı kendi iç dinamikleri ve ruhuyla, kentsel ve doğal çevresiyle belirli bir ritimle yaşamakla birlikte son yıllarda iki metropol kentin mekânsal, çevresel, ekonomik kentsel büyüme baskısının kentsel formda okunabildiği bir yerleşimdir. Kent tarihsel süreçte biçimsel, işlevsel ve mekânsal olarak değişim gösterse de 1960-1980 arası değişim süreci ve 2000'ler sonrası gerçekleşen hızlı dönüşüm kontrol edilemez hale gelmiştir.

Kültürel peyzaj olarak Gölyazı bu sebeplerle sadece doğal, kentsel ya da arkeolojik birer koruma alanı olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir gelişme stratejileri, yeni ekonomik gelişim modelleri, iklim değişikliğine karşı planlama, risk yönetimi, biyolojik ve ekosistem çeşitliliğinin, katmanlar arası fiziki ve sosyal ilişkilerin korunması gibi konular bağlamında da yaklaşımlar geliştirilerek düşünülmelidir. Üst ölçekte Bursa kenti ile birlikte kentsel büyüme ve morfolojik değişim süreci doğru yönetilerek, Gölyazı'nın kentsel ve mekânsal değerlerinin gelecekte de doğal çevre ve peyzajla birlikte sürdürülmesi önemlidir. Gölyazı ve çevresine ilişkin kararlar, değişimin yönetilmesi ve değerlerin sürdürülebilmesi konuları üst ölçekli koruma politikaları, planlama stratejilerinin bir parçası ve uzantısı şeklinde düşünülmelidir. Hem tarihsel bağlamdaki morfolojik dönüşüm ve katmanlı yapı hem de kentsel örgütlenmedeki baskılar sonucu oluşan değişim süreci, sürdürülebilir koruma yaklaşımı çerçevesinde farklı ölçekler ve boyutlarıyla ele alınmalı, karmaşık kentsel çevre ve doğadaki değişimin farkında olarak değerlendirmeler gerçekleştirilmelidir (Şekil 20).

İnsan / Toplum	Doğal Çevre
üretim	topografya
ekonomi	coğrafya
politika	doğal kaynaklar
göç	iklim
sosyal yapı	su ilişkileri
turizm	sulak alan
yasal süreç	göl/ada
yönetişel süreç	

Habitat “ Kültür ve Peyzaj ”

yaşamın ruhuyla tüm bileşenlerin, süreçlerin, ilişkilerin korunması ve sürdürülmesi

Şekil 20. Sol: Tarihsel süreçte kentin formunda yaşanan değişim süreci Sağ: Kültürel Peyzajlarda Sürdürülebilir ve Bütüncül Koruma Yaklaşımı

Kaynaklar

Abmeier A., (1990). Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos ,in: E. Schwertheim (ed), *Mysische Studien*, 1, 1–16.

Aybek, S., & Öz, A.K. (2012). *Gölyazı ve Uluabat Gölü Çevresi 2010 Yılı Yüze Araştırması*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: 2, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ,1-10.

ÇDR (2011) Bursa İl Çevre Durum Raporu, Bursa Valiliği Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, Bursa.

Göksu, E., Çilingir T., Ünverdi L., (1998). Gölyazı Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Koruma İmar Planı Açıklama Raporu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with some Account of their Antiquities and Geology, Vol 1, Chapter V*, London: Murray, 68-90.

Hasluck F. W., (1910). *Cyzicus: Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutheare,*

- Priapus, Zeleia, ect., Cambridge.
- Jones, A. H. M. (1971). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford, Clarendon Press, (2. baskı), s.89.
- Kaplanoğlu, R. (1999). *Bursa’da mübadele* (No. 6). Avrasya Etnografya Vakfı.
- Le Bas M. P., Reinach, S. (1888). *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, (der: S. Reinach), Paris: 38-42.
- Madran, E., & Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. TMMOB Mimarlar Odası.
- Mango, C. (1979). The Monastery of St. Constantine on Lake Apolyont, *Dumbarton Oaks Papers*, 33, 329-333.
- Okumuş, G. (2017). *Principles and Strategies for Conservation and Management of Complex Multi Layered Cultural Landscape: The Case Study Gölyazı (Apolyont) / Bursa*, Unpublished Report, Conservation 504 Seminar in Conservation of Cultural Heritage, METU, Ankara.
- Salihoğlu, G., Karaer, F. (2005). Uluabat Gölü için Ekolojik Risk Değerlendirmesi. İTÜ Dergisi/E, (15), 1-3, 17-28.
- Sauer, C. O. (1925). *The Morphology of Landscape*. University Press.
- Strabo, & Roller, D. W. (2014). *The Geography of Strabo*. Cambridge: New York: Cambridge University Press, 2014.
- Şahin, M. (2014). *Gölyazı Apollonia Kültür Envanteri*. Nilüfer Belediyesi, Bursa.
- Terzi, F., & Yılmaz M. (2015). Çeper Kuşakların Mekansal Büyüme Üzerindeki Etkisi: Bursa. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Temel Yaklaşımlar ve Teknikler, (s. 231-245). Mersin.
- UNESCO (2003). *Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation*. World Heritage Papers No: 7, Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Whitehand, J. W., & Morton, N. J. (2004). Urban Morphology And Planning: The Case of Fringe Belts, *Cities*, 21:4, 275-289.
- Yalman, B. (1987). Apollonia ad Rhyndacum: Gölyazı Köyü, *İlgi*, 37, 7-12.
- Yalçın, E. K. (2017). *Apolyont’un Sakinleri Mekan, Bellek ve Tarih*. Bursa: Nilüfer Belediyesi.
- Yavaş, D., (2016). *Arşiv belgeleri ışığında ‘Abulyond’ İmar Faaliyetleri*, M. Şahin, S. Sevim ve D. Yavaş (haz.), Odryses ‘ten Nilüfer ‘e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, Bursa, Nilüfer Belediyesi, 2016, s. 903.1/100 000 Ölçekli Bursa 2020 Çevre Düzeni Strateji Plan Raporu, Ağustos 1997, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Nazım Plan Büro Başkanlığı, s.174-178.

---

¹ Kültürel peyzajlarla ilgili çalışmalar coğrafyacı Carl Orwin Sauer tarafından 1925 yılında yayınlanan ‘The Morphology Of Landscape’ isimli çalışma ile başlamaktadır. Sauer’in yaklaşımı kültürel peyzajı, kültürel güçler tarafından etkilenmiş ve değiştirilmiş bir doğal alan olarak kabul etmektedir (Sauer, 1925). 1960’lı yıllardan itibaren coğrafyanın yanı sıra antropoloji, çevre bilimleri gibi ilgili diğer alanlarda da kullanılan kültürel peyzaj kavramının koruma disiplini için önem kazanması ise, bir kırılma noktası niteliğinde olan, 1992 yılında ‘Dünya Mirası Komitesinin’ kültürel peyzajların ‘üstün evrensel değer’ kriterlerine uygun olduklarının kabulünden sonra gerçekleşmiştir. UNESCO tarafından 2009 yılında yayınlanan kültürel peyzaj alanlarının korunması ve yönetimi ile ilgili ‘Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar: Koruma ve Yönetim İçin El Kitabı’ metnindeki ayrıntılı tanım ‘Kültürel peyzajlar, insan toplumu ve yerleşmesinin, fiziksel kısıtlamaların ve/veya doğal çevreleri tarafından sunulan fırsatların, ardışık iç ve dış sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerin etkisi altında, zaman içindeki evrimini açıklamaktadır’ şeklindedir (UNESCO, 2003a:22).

² “1976 Unesco Tarihî Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı” ve Avrupa Konseyi’nin 2000 yılında kabul ettiği “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi” gibi belgeler de kültürel peyzaj alanlarına dair toplumlar tarafından şekillendirilen kültür mirasının en zengin ve çeşitli bileşenlerinin yer aldığını bilerek, insanlık için sosyal, kültürel ve ekonomik birer değer ve kendi çeşitliliği içinde deneyimlerin birikimi olduklarının, doğal özelliklerinin çevresindeki tarihi ve çağdaş yapılaşmaların, algılar ve görsel ilişkiler ile kentsel yapının diğer tüm unsurların, bu kimliğe ilişkin karmaşık yapının farkında olarak somut ve somut olmayan tüm ilişkilerin bütüncül olarak ele alındığı yeni bir yaklaşım tariflenmektedir.

³ Bölgeye ve Apolyont’a ilişkin bilgileri özellikle 19.yy’da bölgeyi ziyaret etmiş seyyahlar, arkeologlar ve çeşitli araştırmacılardan edinebilmekteyiz. P. Le Bas’ın 1843 yılına tarihlenen Küçük Asya Seyahati (Voyageen Asie-Mineure) adlı eserinde alana ilişkin ilk plan ve tasvirlerle yer verilmiştir (Le Bas, Reinach, 1888). F.W Hasluck ise, alandaki anıtlar ve kullanımları ile göldeki yerleşim ve adalar hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Hamilton, 1842). Bunlardan çok daha sonra alanı çalışmış olan Mango (1979) ise, Gölyazı’yı, Uluabat Gölü’nün, kuzeyinde bir yarımada üzerindeki iki tepeden oluşan kent olarak tanımlamaktadır.